

Eren ERGEN¹

1. Arş. Gör. Dr., Pamukkale Üniversitesi İİBF Maliye Bölümü, eergen@pau.edu.tr

Türkiye’de Dahilde İşleme Rejimi Kapsamında Gerçekleştirilen Ticaretin İthalata Bağımlılığa Etkisi

Özet

Türkiye’de ihracatın teşvik edilmesi amacıyla dahilde işleme rejimi sistemi uygulanmaktadır. Bu sistem ihraç edilmek üzere ithal edilen ara mallarına vergi muafiyeti uygulamaktadır. İhracatı teşvik edici etkisine rağmen, birtakım sorunlar içerdiği literatürde savunulmaktadır. Bu sorunlar ithalata bağımlılığı, cari açığı ve bütçe açığını artırması olarak özetlenebilmektedir. Bu çalışmanın amacını dahilde işleme rejiminin Türkiye’de sayılan sorunlara neden olup olmadığının incelenmesi oluşturmaktadır. Çalışmada Türkiye’nin ithalat bağımlılığı, G7 ülkeleriyle mukayese edilmekte ve G7 ülkelerine nispeten düşük olduğu sonucuna varılmaktadır. Özellikle Almanya’nın ithalata bağımlılığının Türkiye’den fazla olması dikkat çekmektedir. Ayrıca Türkiye’de uygulanan dahilde işleme rejimi ithalata bağımlılığı, cari açığı ve bütçe açığını artırmamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dahilde İşleme Rejimi, İthalat Bağımlılığı, Cari Açık, Bütçe Açığı.

JEL Sınıflama Kodları: F10, H20, K34.

The Effect Of Trade in Turkey Within The Scope of Inward Processing Regime on Import Dependence

Abstract

In Turkey, an inward processing regime system is applied in order to promote exports. This system applies tax exemption to intermediate goods imported for export. Despite its export-promoting effect, it is argued in the relevant literature that it has some problems. These problems can be summarized as dependency on imports, increasing current account deficit and budget deficit. The aim of this study is to examine whether the inward processing regime causes the problems listed in Turkey. In the study, Turkey’s import dependency is compared to the G7 countries and it is concluded that it is relatively low to the G7 countries. It is noteworthy that Germany’s import dependency is more than Turkey’s. The inward processing regime implemented in Turkey does not increase its dependence on imports, current account deficit and budget deficit.

Keywords: Inward Processing Regime, Import Dependence, Current Account Deficit, Budget Deficit.

JEL Codes: F10, H20, K34.

İktisat tarihi incelendiğinde iş bölümünde uzmanlaşma hususunda farklı görüşlerin bulunduğu görülmektedir. Bu görüşler temel olarak ikiye ayrılmaktadır. Bunlar; yaparak öğrenme ve doğuştan kazanılan uzmanlık olarak sıralanabilmektedir. Her nasıl kazanılırsa kazanılsın ülkelerin uzmanlaştığı alanlarda yaptıkları ticaretten kazançlı oldukları kabul edilmektedir.

Küresel ekonomi incelendiğinde ülkelerin yapmış oldukları ticarete farklı yapılar gözlenmektedir. Nitekim bazı ülkeler dış ticarete korumacı yapı uygularken, bazı ülkeler ise gümrük duvarlarını nispeten düşük tutmaktadır. Özellikle 2. Dünya Savaşı sonrasında küresel ölçekte korumacılık politikalarının azaldığı bilinmektedir. Korumacı politikalar “Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması”nın (Genel Agreement on Tariffs and Trade - GATT) 1948 yılının Ocak ayında yürürlüğe girmesiyle terkedilmeye başlanmıştır. Değişen şartlara uyum sağlamak amacıyla gümrük vergilerinde düzenlemeye gidilmiş ve 15 Nisan 1994 tarihinde Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) kurulmuştur (Karaca, 2003: 84-86).

Dünya genelinde uluslararası ticaretin serbestleştirilmesine yönelik gerçekleştirilen faaliyetler Türkiye tarafından da uygulanmaktadır. Türkiye de DTÖ’ne üye ülkelerden birisi olarak bilinmektedir. Özellikle 1980 döneminden sonra ithal ikameci politikalar terkedilerek liberalleşme sürecinin başlatıldığı görülmektedir. Bu dönemde Avrupa Birliği (AB) ile ticaretin artırılması amaçlanarak Gümrük Birliği’ne katılım sağlanmıştır. Gümrük Birliği’nin tamamlayıcı niteliğini taşıyan Dahilde İşleme Rejimi (DİR) Türkiye’de bu dönemde uygulanmaya başlamıştır.

DİR ile dış ticaret hacminin artırılması amaçlanmaktadır. DİR, ihraç edilmek için yurt içinde işlenmek üzere ithal edilen eşyaya çeşitli vergisel avantajlar sağlanması olarak tanımlanabilmektedir. Ancak literatürde DİR’in çeşitli sorunlara yol açtığı tartışılmaktadır. Bu sorunlar DİR’in, ithalat bağımlılığı yaratması ile cari açığı ve bütçe açığını artırması olarak

özetlenebilmektedir. Nitekim On Birinci Kalkınma Planı’nda da DİR konusu ele alınmaktadır. Planda DİR kapsamında ara mallarının Türkiye’de üretilmek yerine düşük fiyat, kalite, yetersiz yerli üretim vb. nedenlerle yurtdışından ithalatın teşvik edildiği belirtilmektedir. Ayrıca özellikle Katma Değer Vergisi (KDV), gümrük vergisi, resim ve harçları gibi vergilerden muafiyet sağlanması da üreticileri DİR’i kullanmaya teşvik etmektedir. Dolayısıyla bu rejimin gözden geçirilerek yenilenmesi On Birinci Kalkınma Planı’nda önerilmektedir (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019).

Çalışmada Türkiye’de DİR’in ithalat bağımlılığını, cari açığı ve bütçe açığını artırdığı hipotezlerinin sınanması amaçlanmaktadır. Bu kapsamda genel ihracat ve ithalat içinde DİR payı ve katma değer dış ticareti (bir ülkenin ihracat için ithalata ne kadar bağımlı olduğunu ifade etmektedir) verilerinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Ayrıca ithalata bağımlılığın araştırılmasında G7 ülkeleriyle (ABD, Almanya, Birleşik Krallık, Fransa, İtalya, Japonya ve Kanada) Türkiye’nin mukayese edilmesi planlanmaktadır. Son olarak Türkiye’nin bütçe açıkları ve cari açık verilerinin değerlendirilmesi üzerinde durulmaktadır. Çalışmanın son bölümünde ise sınanan hipotezlerin geçerli olup olmadığının tartışılması ve yapılan çıkarımlara yönelik önerilerin getirilmesi amaçlanmaktadır.

1. Dahilde İşleme Rejimi

DİR kavramının açıklanmasından evvel “gümrük rejimi” kavramının açıklanması gerektiği düşünülmektedir. 4458 Sayılı Gümrük Kanunu’na göre gümrük rejimi, Türkiye Gümrük Bölgesi’ne (TGB) giren eşyanın hareket biçimini belirlemektedir (TİM). DİR, bu hareket biçimlerinden birisini oluşturmaktadır. DİR, serbest dolaşımda bulunmayan ithal eşyaya ait gümrük vergilerinin teminata bağlanmak suretiyle veya bu amaçla serbest dolaşıma giren eşyanın, TGB’de bir veya daha fazla işlem geçirerek, özel hükümler saklı kalmak kaydıyla, işlem görmüş ürünler içinde ihraç şartını taşıyan bir prosedürdür. İşlenmiş ürün ihraç şartının yerine getirilmesi durumunda alınmış

olan vergiler iade edilmekte ve varsa teminatlar çözülmektedir (Selen, 2005: 192). DİR'de, birim ihracat için gereken ithalat değeri döviz kullanım oranı (DKO) yardımıyla hesaplanmaktadır. DKO, beklenen ithalatın beklenen ihracata oranlanmasıyla elde edilmektedir. DKO'nun yüksek olması birim ihracat için ithalat gereğinin arttığını göstermektedir. Bir başka deyişle, ihracatın ithalata bağımlılığı artmaktadır (Başkol, 2016: 10).

TGB'de bulunan yerleşik firmaların DİR'den yararlanması için bu karara bağlı olarak yayımlanacak tebliğ hükümleri kapsamında Dahilde İşleme İzin Belgesi (DİİB) veya Dahilde İşleme İzni (Dİİ) almaları gerekmektedir. Ancak kanunda TGB'de bulunan yerleşik firmalar ifadesinde serbest bölgelerin hariç tutulduğu gözden kaçırılmamalıdır (Resmi Gazete, 2005). DİİB almak için elektronik olarak Ticaret Bakanlığına, Dİİ almak için ise ilgili gümrük idaresine elektronik olarak başvuru yapılması gerekmektedir (Ticaret Bakanlığı (a)).

DİR'den faydalanmak noktasında kesinlikle DİİB alınmasının gerekli olması, alınması gereken gümrük vergilerinin alınmadan teminata bağlanması ve ihracat faaliyetinin gerçekleştirilmesinden sonra DİİB'nin kapatılması gereği dikkate alındığında DİR ekonomik etkili gümrük rejimi olarak karşımıza çıkmaktadır (Başkol, 2016: 6).

DİİB ve Dİİ'ne yönelik başvurular bazı kriterlere göre değerlendirilmektedir. İlgili kriterler şu şekilde sıralanmaktadır (Resmi Gazete, 2005);

- İthal eşyasının işlem görmüş ürünün elde edilmesinde kullanıldığının tespitinin mümkün olması,
- TGB'deki (serbest bölgeler hariç) üreticilerin temel ekonomik çıkarları ile Türk malı imajının olumsuz etkilenmemesi,
- İşleme faaliyetinin, katma değer yaratan ve kapasite kullanımını artıran bir faaliyet olması yanında, işlem görmüş ürünün rekabet gücünü

ve ihrac potansiyelini artıran koşullar yaratıyor olması,

- Firmaların DİİB veya Dİİ kapsamındaki performansları.

DİİB veya Dİİ'nin süresi sektöre göre değişmekle birlikte on iki aya kadar tespit edilmektedir. Ancak gemi inşası gibi üretim süreci on iki ayı aşan ürünler ve savunma sanayi kapsamında yer alan ürünlerin ihracına yönelik ihracat faaliyetine ilişkin düzenlenen belgelerde proje süresinin sonuna kadar izin verilebilmektedir (Ticaret Bakanlığı (a)). Ayrıca DİİB kapsamında ilk ithalatın yapıldığı tarihe göre belge süresi azami olarak 3 ay uzatılabilmektedir. Buna ek olarak ilgili firmanın belgeli performansı göz önünde tutularak DİİB'ye ek süreler de verilebilmektedir (Resmi Gazete, 2005).

1.1. Türkiye'de Dahilde İşleme Rejiminin Gelişimi

1980 yılı Türkiye için önemli dönüm noktalarından birini oluşturmaktadır. 24 Ocak Kararları olarak bilinen uygulamalar neticesinde Türkiye'nin daha liberal sürece girdiği kabul edilmektedir. Bu dönemde sabit kur yumuşatılmış, ithalat aşamalı olarak serbestleştirilmiş, ihracatta vergi iadeleri düşük faizli kredi ile desteklenmiş ve yurtdışı müteahhitlik hizmetleri desteklenmiştir. Ayrıca dışa açılmanın bir gereği olarak ithal ikamesine dayalı sanayileşme terkedilmiştir. Özetlemek gerekirse ihracata dayalı sanayileşmeye geçilmiştir (Eğilmez, 2019: 229).

Liberalleşmeyle birlikte uluslararası piyasalarda etkinliğini artırmayı amaçlayan Türkiye, bu doğrultuda DTÖ'ye üye olmuştur. Türkiye "Uruguay Round" sonunda Marakeş'te DTÖ'yü kuran anlaşmayı imzalamıştır. Böylelikle Türkiye, 26 Mart 1995 tarihinde DTÖ'nün kurucu üyesi olarak yer almıştır (Dışişleri Bakanlığı).

Dış ticaret faaliyetlerinin artırılması sonucu Türkiye için önemli bir pazar olan Avrupa ile 1 Ocak 1996 tarihinde ortak bir gümrük tarifesi uygulanmaya

başlanmıştır. Böylelikle Gümrük Birliğine üye olan Türkiye ile AB arasında dış ticaret faaliyetlerinde miktar kısıtlamaları kaldırılmış ve ortak bir gümrük tarifesi uygulanmaya başlanmıştır (Nart, 2010: 2874).

DİR, Gümrük Birliğine girişin parçası olarak Dahilde İşleme Rejimi Kararı ile mevzuatımızdaki yerini almıştır. 31/12/1995 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan karara yönelik olarak dahilde işleme tedbirlerinin uygulama usul ve esaslarının çerçevesinin çizilmesi için 27/01/2005 tarihli Resmi Gazetede Dahilde İşleme Rejimi Tebliği yayımlanmıştır. Bunlara ek olarak DİR kapsamında halen yürürlükte olan Gümrük Kanunu'nun bazı maddelerine başvurulmaktadır (Takım ve Ersungur, 2010: 292).

DİR farklı sistemlere sahip bulunmaktadır. Bu sistemlerden ilki D1 kodlu DİİB kapsamında ithali yapılan eşyalar, işlenmiş ürünler şeklinde ihraç edilmekte, yine bu kapsamda ihracat taahhüdünün %2'sini geçmemek kaydıyla kati ithalat yapılmak suretiyle serbest dolaşıma girmektedir. İkincisi D2 kodlu DİİB kapsamında yapılan ithalat ise, ihraç işlemi yapılan serbest dolaşımdaki eşdeğer eşya yerine yapılan kati ithalattır. Sonuncusu ise D3 kodlu DİİB kapsamında ithali yapılan eşya, ihracat sayılan satış ve teslimlere ilişkin hükümler çerçevesinde kati ithalat hükmündedir (Namlı, 2007: 42-43). Türkiye'de ise vergilendirme esasına göre, şartlı muafiyet ve geri ödeme sistemi olmak üzere iki tür DİR sistemi uygulanmaktadır. Bunlar şu şekilde açıklanabilmektedir (Ticaret Bakanlığı (a));

- **Şartlı Muafiyet Sistemi** : DİİB veya Dİİ ile ihraç edilecek olan eşyanın üretiminde kullanılan ve serbest dolaşımda bulunmayan eşya üretiminde kullanılacak maddenin TGB'de yerleşik kişilerce ithalatı sırasında doğan vergilerin teminata bağlanarak ve ticaret politikası önlemlerine tabi tutulmaksızın ithal edilmesi ve üretim nihayetinde ortaya çıkan eşyanın ihracatı neticesinde alınan teminatın geri verilmesi şeklinde tanımlanmaktadır.

- **Geri Ödeme Sistemi** : DİİB veya Dİİ ile ihraç edilecek olan eşyanın üretiminde kullanılan ve serbest dolaşıma giren hammadde, yardımcı madde, ambalaj ve işletme malzemesinden elde edilen işlenmiş eşyanın ihracatı durumunda, ithalat sırasında alınmış olan verginin geri ödenmesi şeklinde tanımlanmaktadır.

Şartlı muafiyet sisteminden faydalanılarak gerçekleştirilecek ithalattan doğan vergi için gümrük vergileri tutarının %20 fazlasıyla teminat verilmesi gerekmektedir. Ancak DİR kapsamında indirimli teminat uygulamasından yararlanılabilmektedir. Bu kapsamda belirli firmaların¹ DİR kapsamında yapacakları ithalatta, bu işleme bağlı olarak doğan verginin %1, %5 ve %10'unun teminat olarak yatırılması şartıyla, gümrük idareleri tarafından ithalatın yapılmasına izin verilmektedir (Ticaret Bakanlığı (a)).

¹ "İndirimli teminat uygulaması çerçevesinde;

a) Yetkilendirilmiş yükümlü sertifikası sahibi firmalar veya belge/izin müracaat tarihinden önceki iki takvim yılı içerisinde herhangi bir yıl asgari 25 (yirmibeş) milyon ABD Doları tutarında ihracat yapan onaylanmış kişi statü belgesi sahibi imalatçı firmaların dahilinde işleme izin belgesi/dahilde işleme izni kapsamında yapacakları ithalatta, iki yıl süresince bu ithalattan doğan verginin %1'inin,
b) Belge/izin müracaat tarihinden önceki iki takvim yılı içerisinde herhangi bir yıl 5 (beş) milyon ABD Doları tutarı (bu tutar dahil) ile 25 (yirmibeş) milyon ABD Doları tutarı arasında ihracat yapan onaylanmış kişi statü belgesi sahibi imalatçı firmaların dahilinde işleme izin belgesi/dahilde işleme izni kapsamında yapacakları ithalatta, iki yıl süresince bu ithalattan doğan verginin %5'inin,
c) Onaylanmış kişi statü belgesi sahibi firmaların dahilinde işleme izin belgesi/dahilde işleme izni kapsamında yapacakları ithalatta, bu ithalattan doğan verginin %10'unun,
ç) Onaylanmış kişi statü belgesi sahibi olmayan dış ticaret sermaye şirketleri ile sektörel dış ticaret şirketlerinin belge/izin müracaat tarihinden önceki takvim yılı içerisinde gerçekleştirdikleri ihracat kadar dahilinde işleme izin belgesi/dahilde işleme izni kapsamında yapacakları ithalatta, bu ithalattan doğan verginin %10'unun,
d) İmalatçı-ihracatçıların, belge/izin müracaat tarihinden önceki dört yıl içerisinde düzenlenmiş, ihracat taahhüdü kapatılmış, dahilinde işleme izin belgeleri ve 27/1/2005 tarihinden sonra düzenlenen dahilinde işleme izinleri kapsamında sanayi ürünleri için toplam 1 (bir) Milyon ABD Dolarından tarım ve işlenmiş tarım ürünleri için toplam 500 (beşyüz) Bin ABD Dolarından az olmamak kaydıyla gerçekleştirdikleri ihracat kadar belge/izin kapsamında yapacakları ithalatta, bu ithalattan doğan verginin %10'unun,
e) Son üç takvim yılı itibarıyla ihracatı her bir yıl için 5 (beş) Milyon ABD Dolarını geçen veya son beş takvim yılı itibarıyla ihracatı her bir yıl için 1 (bir) Milyon ABD Dolarını geçen ihracatçıların, belge/izin müracaat tarihinden önce dört yıl içerisinde düzenlenmiş, ihracat taahhüdü kapatılmış, dahilinde işleme izin belgeleri ve 27/1/2005 tarihinden sonra düzenlenen dahilinde işleme izinleri kapsamında sanayi ürünleri için toplam 1 (bir) Milyon ABD Dolarından tarım ve işlenmiş tarım ürünleri için toplam 500 (beşyüz) Bin ABD Dolarından az olmamak kaydıyla gerçekleştirdikleri ihracat kadar belge/izin kapsamında yapacakları ithalatta, bu ithalattan doğan verginin %10'unun, teminat olarak yatırılması kaydıyla, gümrük idaresince ithalatın gerçekleştirilmesine izin verilir" (Resmi Gazete, 2018).

Türkiye’de gerçekleştirilen ithalattan gümrük vergisine ek olarak KDV ve ÖTV de alınmaktadır. Bu vergilerde DİR kapsamında muafiyete tabi tutulmaktadır. Ancak ÖTV kapsamına giren I sayılı listede akaryakıt ürünleri ve bunların türevleri yer almakta ve bu listede yer alan mallar yurt içi teslimlere veya teslim kabul edilen hallere konu olduklarında DİR kapsamında muafiyete tabi değildir (Koban ve Yıldırım Keser, 2018: 374).

1.2. Türkiye’de Dahilde İşleme Rejimi Uygulamasının Faydaları ve Yaşanan Sorunlar

DİR, ihracatçılara birtakım faydalar sağlayarak dış ticaretin gelişmesine katkı sunmaktadır. Bu faydalar şu şekilde sıralanabilmektedir (Başkol, 2016: 3);

- Uluslararası pazarlarda mevcut talebe yönelik yeni iş ve işgücü olanaklarını ortaya çıkarması,
- Yurt içinde üreticilerin ihracatçılar için üretmiş olduğu malların ihracat için yeterli kaliteye ve niteliklere haiz olmaması veya istenilen zamanda temin edilememesi gibi durumlarda ihracatçıların ihtiyaç duydukları malları yurt dışı pazarlardan temin etme imkânı doğurması,
- Yurt içine ek olarak yurt dışına gerçekleştirilen üretim sayesinde ölçek ekonomilerinin yaratılması,
- Uluslararası pazarda rekabet edilmesi gerekliliği nedeniyle yurt içi firmaların kendilerini yurt dışı piyasa şartlarına uymaya yöneltmesi,
- Tüketicilerin kullandıkları nihai ürünlerin üretiminde belirli girdilere hassas olmaları durumunda, bu girdilerin sağlandığı ülkelerden temin edilmesi zorunluluğuna çözüm yaratıyor olması.

Sayılan avantajlarına ek olarak DİR’in vergisel anlamda da birtakım faydaları bulunmaktadır. Bu faydalar şu şekilde özetlenebilmektedir (İMMİB);

- İthalatta gümrük vergisi, KDV, ÖTV ile diğer vergi ve fonlardan muafiyet,

- Vergi, resim ve harç istisnası, KKDF istisnası,
- KDV’de Tecil-Terkin sistemi çerçevesinde yurt içi alım gerçekleştirilebilmesi,
- İthalatta alınması gereken vergilere ilişkin indirimli teminat uygulanması.
- Dış ticarete etkinliğin artırılmasını amaçlayan DİR’in uygulamasında sağlanan faydalara rağmen, çeşitli sorunlarla da karşılaşabilmektedir. Bu sorunlardan bazıları ise şu şekilde sıralanabilmektedir (Yılmaz ve Adıgüzel, 2022: 32-33);
- Dİİ kapsamında yapılan ithalat neticesinde eşyanın çıkışında gerçekleştirilen işlem için Eksper Raporu istenmekte ve bu durum ihracatçı firmalar için ek maliyet yaratmaktadır.
- Çağın gereklerine uygun olarak DİR işlemlerinde de elektronikleşmeye geçildiği bilinmektedir. Ancak bazı işlemler halen ıslak imzalı veya mühürlü istenmektedir.
- DİR kapsamında ihracatçılara belirli süreler verilmekte ve fakat bu süreler bazı sektörler için yeterli zamana sahip olmayabilmektedir (bazı sektörlerde ek süre tanınabilmektedir).
- DİİB veya Dİİ’nin kapatılması esnasında bürokratik işlemler uzamaktadır.
- Şartlı muafiyet kapsamında yapılan ithalatlarda ÖTV tahsilatı ihracatçılar açısından DİR’in işleyişine engel olarak görülmektedir.
- DİR beyannamelerinde yapılan kontroller neticesinde DİR uygulamasına aykırılık tespit edilen durumlar için yüksek cezai müeyyideler bulunmaktadır.
- İhracatı teşvik etmek amaçlı uygulanan DİR, kötü niyetli kullanımlara yol açabilmektedir.

Sıralanan sorunların daha çok mikro ölçekte ortaya çıktığı söylenebilmektedir. Bu sorunlara rağmen, sağlamış olduğu muafiyetler sayesinde

yurt içi firmalara uluslararası alanda rekabet gücü kazandırması, ödenmiş vergilerin geri alınmasına olanak sağlaması vb. hususlar DİR'in avantajlı yönlerini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte makro ölçekte DİR uygulamasıyla kamu gelirlerinin bir kısmından vazgeçiliyor olması sistemin eleştirilmesine yol açmaktadır (Altınöz ve Altuntaş, 2020: 643). Kamu gelirlerinden vazgeçmenin maliyeti ise bütçe açıklarında görülmektedir. Bir başka deyişle, DİR uygulaması vergi muafiyetlerine (KDV, ÖTV vb.) dayanmakta, dolayısıyla devlet elde edeceği gelirden vazgeçmektedir. Bu durum bütçe üzerinde yük oluşturmakta ve bütçe açıklarına yol açabilmektedir.

DİR'in makro ölçekte olumsuz etkisi sadece bütçe açıklarında değil, aynı zamanda cari dengede de ortaya çıkmaktadır. Nitekim Türkiye'de ithalata bağımlılığa katkı yapan, dolayısıyla dış açıklar vasıtasıyla cari açığın artmasına neden olan faktörlerden birisi olarak DİR gösterilmektedir (Eşiyok, 2012: 63). Gümrük Birliği ile uygulamaya başlanan DİR'in ithalata bağımlılığı artırması neticesinde dış açıklarda da artışa neden olması eleştirilmektedir. Çünkü DİR sisteminde ihracat ithalata bağımlı gerçekleştirilmektedir. Böylelikle ihracatta katma değer düşmekte, ithal ara malı kullanımı teşvik edilmektedir. Bu durum gerek yerli üretime verdiği zarar açısından (Alpay, 2018: 21) gerekse cari açık üzerindeki olumsuz etkisinden dolayı eleştirilmektedir.

Bu sorunlara rağmen DİR'in ihracatı artırması makro ölçekte olumlu gelişme olarak gösterilebilmektedir. Ancak ihracat artışı her durum için ödemeler dengesi açısından olumlu olmayabilmektedir. İhracat verilerinin ödemeler dengesinde ithalat verileriyle birlikte tutulması göz önüne alındığında, ihracat artmasına karşın ithalattaki artış, ihracat artışından fazla olursa ödemeler dengesi bozulmaktadır (Eryüzlü, 2013: 61).

Özetle, DİR neticesinde dış ticarete ithalata bağımlı ihracat yapısı oluşabilmektedir. Bu durum ise cari açık üzerinde olumsuz etkiler yaratabilmektedir.

Alınacak vergiden vazgeçildiğinden bütçe açıklarına da yol açabilmektedir. Bu açıdan ele alındığında DİR'in makro ölçekte yaşanan sorunlar olarak ikiz açığa yol açması gösterilebilmektedir.

2. Literatür

Selen (2005) çalışmasında DİR'nin Türkiye'de KDV ile olan ilişkisini incelemektedir. DİR kapsamında yapılan işlemlerden alınan KDV yurtiçi firmalar açısından uluslararası piyasada dış rekabet sorunlarını ortaya çıkarmaktadır.

Takım ve Ersungur (2010) DİR sisteminin kötü niyetli kullanıma yol açtığını belirtmektedir. Çalışmada DİR'in ithalata ve dolayısıyla dış ticaret açığını artırdığı belirtilmektedir. Bu durum üretim ve istihdamı olumsuz etkilemektedir.

Sayılgan ve Şenol (2010) dış ticarete olumlu etkileri olan DİR nedeniyle kamu gelirlerinden vazgeçildiğini vurgulamaktadır. Ayrıca ihracat ürünlerinin üretiminde kullanılacak eşyanın ithalatının teşvik edilmesi nedeniyle yurt içinde bu alanlarda faaliyet gösteren üreticiye negatif etki yaratmaktadır.

Bustillo ve Rodriguez (2011) AB ülkelerinde DİR'in ticaret ve ekonomik büyümeyi pozitif etkilediğini belirtmektedir.

Eryüzlü (2013) çalışmasında Türkiye'de DİR ve dış ticaret arasında güçlü bir nedensellik ilişkisi olduğunu ortaya koymaktadır.

Gençosmanoğlu (2016) yaptığı çalışmada Türkiye'de DİR'in ticaret akımlarında, istihdam üzerinde ve rekabet gücünde ortalamanın üstünde artışlara yol açmadığı sonuçlarını raporlamaktadır.

Aşar (2017) ihracatçıların, yurt içinde üretilmiş aynı kalite ve standartlardaki ara malları ithal etmesinin yerli üretici üzerindeki olumsuz etkisini vurgulamaktadır.

Mete ve Yıldız (2017) çalışmasında Türkiye'de sektörel ihracat ve ithalatın cari dengeye olan

etkisini DİR kapsamında ele almaktadır. Buna göre sanayi ithalatı ve maden ihracatının cari denge üzerinde olumlu etkilerinin olduğu görülmektedir.

Altınöz ve Altuntaş (2020) Türkiye’de DİR’in yurt içi ara malı üretimi ile olan ilişkisini incelemektedir. Çalışmada DİR’in yurt içi ara malı üretimi üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi olmadığı bulgusuna ulaşılmaktadır.

Yılmaz ve Adıgüzel (2022) Türkiye’de DİR kapsamında yaşanan sorunları incelemektedir. Çalışmada DİR’in sorunları şu şekilde sıralanmaktadır; mevzuattan kaynaklanan, gümrük idaresi ve personelinin tutumlarından kaynaklanan, teknik altyapı ile ilgili, personel yetersizliği, uygulama ve mevzuatın çatışmasından kaynaklanan, dış ticareti gerçekleştiren kişi ve kurumlara güvensizlikten kaynaklanan, sistemin teşvikten ziyade cezalandırmaya yönelik olmasından kaynaklanan ve işlem prosedürlerinin efektif olmamasından kaynaklanan sorunlar.

3. Dahilde İşleme Rejiminin Türkiye İçin Değerlendirilmesi

Bu bölümde dış ticaretin artırılmasına yönelik olarak Gümrük Birliğinin tamamlayıcısı niteliğinde uygulanan DİR’in Türkiye için değerlendirilmesinin yapılması amaçlanmaktadır. Bu kapsamda ilk olarak Tablo 1’de Türkiye’de toplam ihracat ve ithalat içinde DİR kapsamında gerçekleştirilen işlemler gösterilmektedir.

Tablo 1: Türkiye’de Dahilde İşleme Rejimi (2005-2021)

Yıllar	Dahilde İşleme Rejimi Kapsamında İhracat (milyon \$) (1)	Genel İhracatta Dahilde İşleme Rejiminin Payı	Dahilde İşleme Rejimi Kapsamında İthalat (milyon \$) (2)	Genel İthalatta Dahilde İşleme Rejiminin Payı	İhracatta İthalat (%) (2/1)
2005	37,8	51,4	17,3	14,8	46
2006	43,6	50,9	18,8	13,5	43
2007	52,2	48,6	24,3	14,3	47
2008	62,8	47,6	30,8	15,2	49
2009	46,4	45,4	21,4	15,2	46
2010	53,7	47,2	26,0	14,0	48
2011	64,2	47,6	30,9	12,8	48
2012	65,3	42,8	31,6	13,4	48
2013	68,1	44,9	32,1	12,7	47
2014	68,6	43,5	31,6	13,0	46
2015	58,8	40,9	26,2	12,6	45
2016	58,2	40,8	24,5	12,4	42
2017	65,0	41,4	28,4	12,2	44
2018	74,9	44,6	33,0	14,8	44
2019	74,7	41,3	27,2	12,9	36
2020	69,6	41,0	25,9	11,8	37
2021	91,0	40,4	31,5	11,6	35

Kaynak: Akat (2019: 12) ve Ticaret Bakanlığı (b) ve Ticaret Bakanlığı (c) kaynaklarından derlenerek yazar tarafından düzenlenmiştir.

Tablo 1'e göre Türkiye'de DİR kapsamında ihracat görülmektedir. 2005 yılında yaklaşık 38 milyon ABD Doları olan DİR kapsamında ihracatın yıllar içinde arttığı görülmektedir. 2021 yılında ise 91 milyon ABD Doları olarak gerçekleşmiştir. DİR kapsamında gerçekleştirilen ihracat yıllar içinde artmasına rağmen, genel ihracatta DİR'in payı incelendiğinde tam tersi bir durum olduğu Tablo 1'den izlenmektedir.

DİR kapsamında ithalat gerçekleştirmeleri Tablo 1'de gösterilmektedir. DİR kapsamında ithalat, DİR kapsamında ihracata nispeten dalgalı bir seyir izlemektedir. Özellikle 2014 ve 2018 yıllarının ardından yaşanan düşüş dikkat çekmektedir. Buna rağmen DİR kapsamında ithalatın da artış trendine sahip olduğu söylenebilmektedir. DİR kapsamında ihracata benzer şekilde DİR kapsamında ithalatta artmakla birlikte genel ithalatta DİR'in payı incelendiğinde düşüş yaşandığı görülmektedir.

Tablo 1'in son sütununda ihracatta ithalat verileri yer almaktadır. Burada yer alan veriler DİR kapsamında ithalatın, DİR kapsamında ihracata oranlanmasıyla elde edilmektedir. Daha açık bir ifadeyle 100 birimlik ihracatın ne kadarının yabancı katma değere ihtiyaç duyduğunu ifade etmektedir. Tablo 1 incelendiğinde 2005 yılında Türkiye'de gerçekleştirilen 100 ABD Doları tutarında ihracat için yaklaşık olarak 46 ABD Doları tutarında ithalat yapılması gerekmektedir. Bu oranın 2019 yılına kadar geçen sürede %40'ın üzerinde olduğu ve 2019 yılıyla birlikte %40'ın altına indiği Tablo 1'den izlenmektedir. Kısacası Türkiye'de ithalata bağımlılık düzeyinin yaklaşık olarak %40 seviyelerinde olduğu söylenebilmektedir.

Tablo 1'i özetlemek gerekirse, DİR kapsamında ihracat ve ithalat dönem içinde artmakta ve fakat genel ihracat ve ithalat içinde DİR kapsamında gerçekleştirilen ihracat ve ithalat düşmektedir. Vergisel avantajlarına rağmen mikro ölçekte yaşanan sorunlar nedeniyle uluslararası ticaret

yapan firmaların DİR'e başvurmadan faaliyetlerini sürdürmek istemelerinin bu duruma neden olduğu düşünülmektedir. Birim ihracat içinde ithalatın payı incelendiğinde ise Türkiye'nin ihracatta ithalata olan bağımlılığının yaklaşık %40 olduğu görülmektedir. Bu oran DİR'in ithalat bağımlılığını artırdığı savını desteklememektedir. Ancak Türkiye'nin ithalat bağımlılığın anlaşılmasında sadece bu verinin yeterli olmadığı düşünülmektedir. Bu durumun daha açık bir şekilde anlaşılabilmesi için Tablo 2'nin incelenmesi gerekmektedir.

Tablo 2: Türkiye'de Katma Değer Dış Ticareti (2005-2018)

Yıllar	İhracatta İthalatın Katma Değer Payı (%)
2005	17,3
2006	19,0
2007	19,6
2008	20,5
2009	19,4
2010	20,7
2011	22,6
2012	22,4
2013	21,7
2014	21,1
2015	20,1
2016	20,5
2017	21,6
2018	20,9

Kaynak: OECD

Tablo 2'de OECD tarafından hesaplanan ihracatta ithalatın katma değer payı verileri yer almaktadır. Daha açık bir ifadeyle Türkiye'nin ihracatında ithalata ne kadar bağımlı olduğu gösterilmektedir. Buna göre 2018 yılında Türkiye'nin gerçekleştirdiği 100 ABD Doları tutarındaki ihracatın yaklaşık olarak 21 ABD Doları tutarı ithalata bağımlı olmaktadır. Başka bir ifadeyle 100 birimlik üretim

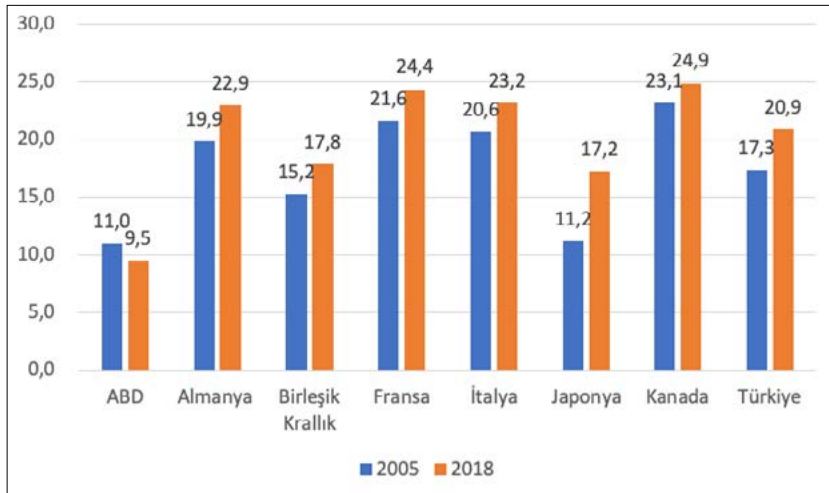

79 birimlik katma değeri yurt içi kaynaklardan elde edilmektedir.

Sönmez (2007) çalışmasında Türkiye’de ithalata bağımlılığın %70 olduğunu savunmaktadır (Bia Haber Merkezi, 2007). Bu oran DİR kapsamında hesaplanmaktadır. Ancak Sönmez (2007) hesaplamada DİİB’yi kullanmaktadır. Tablo 1’de yazar tarafından fiili DİR gerçekleştirmeleri dikkate alınarak hesaplama yapılmakta ve aradaki fark bu nedenden kaynaklanmaktadır. Tablo 2 incelendiğinde ise OECD’nin hesaplaması yer almaktadır. Tablo 2 ile bu çalışmada yer alan farkın ithalat oranı yüksek firmaların DİR’i tercih etmesinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Akat (2019) Türkiye’nin ithal girdi oranını %25 olarak hesaplamakta ve OECD ile olan farkın küresel tedarik zincirinde ara malların birden fazla ülke değiştirmesinden kaynaklandığını belirtmektedir.

Türkiye’nin ithalata bağımlılık derecesinin karşılaştırmasının yapılabilmesi amacıyla Grafik 1 hazırlanmıştır. Grafik 1’de G7 ülkeleri ile Türkiye’nin ithalata bağımlılık oranları özetlenmektedir.

Grafik 1: G7 Ülkeleri ve Türkiye’de Katma Değer Dış Ticareti

Kaynak: OECD’den alınan verilerle yazar tarafından düzenlenmiştir.

Grafik 1 incelendiğinde 2005 ve 2018 yılları için G7 ülkeleri ve Türkiye’nin ithalata bağımlılık oranları gözlenmektedir. ABD hariç ele alınan ülkelerin tamamında ithalat bağımlılığının arttığı anlaşılmaktadır. Özellikle Japonya’da yaşanan artış dikkat çekmektedir. Türkiye’de ithalata bağımlılık artışı Japonya’ya nispeten düşük kalmıştır. ABD’de ise ithalata bağımlılığın 2005 yılında %11 iken 2018 yılında ise %9,5 olduğu görülmektedir. Genellikle cari fazla veren Almanya incelendiğinde hem 2005 hem de 2018 yıllarında Türkiye’ye oranla daha fazla ithalata bağımlılığa sahip olduğu Grafik 1’den izlenmektedir. Kısacası Grafik 1’e göre Türkiye’nin ithalata bağımlılık oranının nispeten düşük olduğu söylenebilmektedir. Nitekim G7 ülkelerine oranla bile (ABD ve Japonya hariç) Türkiye’nin ithalata bağımlılığın düşük olduğu görülmektedir.

Gerek Tablo 1 ve Tablo 2 gerekse Grafik 1 incelendiğinde Türkiye’de ithalata bağımlılık oranlarının düşük olduğu anlaşılmaktadır. Başka bir ifadeyle Türkiye’de gerçekleştirilen ihracatta uygulanan katma değer büyük kısmı yerli üretimden kaynaklanmaktadır.

Literatürde DİR'in sorunlarından biri olarak DİR'in ithalata bağımlılığı artırmak suretiyle cari açık üzerinde olumsuz etki yaratması gösterilmektedir. Bu konunun incelenmesi açısından Tablo 3'te Türkiye'de ihracatın ithalatı karşılama oranı gösterilmektedir.

Tablo 3: Türkiye'de İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (2005-2021)

Yıllar	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı
2005	62,9
2006	61,3
2007	63,1
2008	65,4
2009	72,5
2010	61,4
2011	56,0
2012	64,5
2013	60,3
2014	65,1
2015	69,4
2016	71,8
2017	67,1
2018	75,3
2019	84,6
2020	77,3
2021	83,0

Kaynak: TÜİK

Tablo 3 incelendiğinde Türkiye'de 100 birimlik ithalatın ne kadarlık ihracat ile karşılanabildiği gösterilmektedir. 2005 yılında 100 birimlik ithalatın karşılanmasında yaklaşık 63 birim ihracat gerçekleşmekteyken, 2021 yılında 83 birimlik ihracat ile 100 birimlik ithalat karşılanabilmektedir. Bu duruma ithalata bağımlılığın düşük olmasının neden olduğu düşünülmektedir. Başka bir ifadeyle, yerli katma değer yüksek olması ithalatın karşılanmasında ihracattan yararlanıldığını göstermektedir. Bu durumun cari açık üzerinde de olumlu etkiler yaratacağı düşünülmektedir. Cari açık verileri Tablo 4'te yer almaktadır. Tablo 4'te

ayrıca bütçe açıkları da yer almaktadır.

Tablo 4: Türkiye'de Bütçe Açıkları ve Cari Açık (2005-2021) (GSYH'ya Oran)

Yıllar	Bütçe Açıkları	Cari Açık
2005	2,048	-4,145
2006	2,098	-5,615
2007	0,065	-5,430
2008	-0,332	-5,115
2009	-0,404	-1,751
2010	0,332	-5,745
2011	1,077	-8,873
2012	0,050	-5,449
2013	-0,432	-5,833
2014	-0,284	-4,140
2015	-0,419	-3,161
2016	-1,762	-3,110
2017	-2,184	-4,759
2018	-3,766	-2,788
2019	-4,412	0,697
2020	-3,359	-4,936
2021	-3,303	-1,845

Kaynak: IMF

Türkiye'nin cari açığının dalgalı trende sahip olmakla birlikte 2019 yılında fazla verdiği Tablo 4'ten görülmektedir. Ele alınan dönemde 2011 yılında en yüksek cari açığın verildiği anlaşılmaktadır. 2011 yılından sonra ise cari açığa azalma olduğu (2017 ve 2020 yılları hariç) görülmektedir. 2017 yılında artan cari açığa 2016 yılında yaşanan darbe girişiminin, 2020 yılında artan cari açığa ise küresel salgının neden olduğu düşünülmektedir. DİR kapsamında ele alındığında, DİR'in nispeten yoğun kullanıldığı 2005 yılında cari açığın GSYH'ya oranı yaklaşık olarak % -4,15 iken, DİR'in nispeten düşük tercih edildiği 2020 yılında da 2005 yılına benzer şekilde cari açığın GSYH'ya oranının yaklaşık olarak % -4,94 olduğu görülmektedir. Dahası DİR'in birbirine yakın kullanıldığı 2019, 2020 ve 2021 yılları cari açık açısından incelendiğinde 2019 yılında cari fazla verildiği, 2020 yılında cari açığın GSYH'ya

oranının %5'e yaklaştığı ve 2021 yılında tekrar azalarak yaklaşık olarak %1,85 olduğu Tablo 4'ten izlenmektedir. Kısacası Türkiye'nin cari açığı ile Türkiye'de uygulanan DİR arasında açık bir ilişki olduğu düşünülmemektedir. Başka bir deyişle DİR'in Türkiye'de cari açığa neden olmadığı söylenebilmektedir.

Tablo 4'te Türkiye'nin bütçe açıkları ele alınmaktadır. Tablo 4'e göre Türkiye'de bazı yıllarda (2005, 2006, 2007, 2010, 2011 ve 2012) bütçe fazlası verildiği anlaşılmaktadır. 2011 yılından itibaren bütçe açıklarının arttığı göze çarpmaktadır. Literatürde DİR'in vergi muafiyeti sağlamanın bütçe üzerinde yük oluşturarak bütçe açıklarına yol açtığı sorunu üzerinde durulmaktadır. Ancak DİR kapsamında incelendiğinde, DİR'in nispeten yüksek oranda tercih edildiği dönemler olan 2005, 2006 ve 2007 yıllarında bütçe fazlası verildiği Tablo 4'ten görülmektedir. Buna ek olarak DİR'in nispeten düşük oranda tercih edildiği son yıllarda ise bütçe açıklarının arttığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla DİR'in sağladığı vergi muafiyetlerinin bütçe açıklarına neden olmadığı düşünülmektedir.

Sonuç

Uluslararası ticaretin geliştirilmesinde önemli dönüm noktalarından birini oluşturan GATT, DTÖ'nün de doğuşunu hazırlamıştır. Türkiye, DTÖ'ye üye ülkelerden birisidir. Ayrıca AB ile imzalanan Gümrük Birliği anlaşması da Türkiye'nin dış ticarete verdiği önemi göstermektedir. Gümrük Birliğinin tamamlayıcısı niteliğinde uygulamaya başlanılan DİR sistemi ise ihracatçılara çeşitli teşvikler sağlamaktadır. Ancak literatürde DİR'in bazı sorunlara sahip olduğu savunulmaktadır. Bu sorunlar ithalata bağımlılığı artırması ve bu nedenle ihracat artsa da ithalatın da yükselmesi nedeniyle cari açığın artması ile DİR'in sağladığı vergi muafiyetleri nedeniyle bütçe açıklarını artırması olarak özetlenebilmektedir. Bu çalışmada da sayılan bu hipotezlerin geçerliliğinin incelenmesi amaçlanmaktadır.

DİR kapsamında gerçekleştirilen ihracat ve ithalatın yıllar içinde arttığı saptanmaktadır. Buna rağmen genel ihracat ve ithalat içinde DİR'in payı düşmektedir. Bu durumun, çalışmada açıklanmış olan, özellikle mikro ölçekli sorunlardan kaynaklandığı düşünülmektedir. DİR kapsamında ihracatta ithalat incelendiğinde yaklaşık olarak %40 oranı göze çarpmaktadır. Benzer şekilde OECD tarafından açıklanan katma değer dış ticareti incelendiğinde Türkiye'nin ithalata bağımlılığının %20 olduğu görülmektedir. Aradaki farka neden olan unsur olarak ithalat ağırlıklı faaliyet gösteren firmaların DİR'i tercih ediyor olmaları gösterilebilmektedir. Ayrıca G7 ülkeleri incelendiğinde ABD ve Japonya hariç diğer ülkelerin ithalata bağımlılık oranlarının Türkiye'den daha yüksek olduğu göze çarpmaktadır. Özellikle Almanya bu hususta dikkat çekmektedir. Cari açık ve bütçe açıkları incelendiğinde ise DİR ile açık bir ilişki göze çarpmamaktadır.

Elde edilen bulgular çalışmada incelenen hipotezin geçerli olmadığını göstermektedir. Özetle Türkiye'de DİR ithalata bağımlılık yaratmamaktadır. İthalata bağımlılık olmadığı için cari açığa sebep olan unsurun DİR dışında başka faaliyetlerden kaynaklandığı söylenebilir. Son olarak bütçe açıklarına yol açan nedenin sağlanan vergi muafiyetlerinin olmadığı görülmektedir. Türkiye'de cari açığın ve bütçe açıklarının nedenlerinin başka bir çalışmanın konusu olabileceği düşünülmektedir.

Bu bilgiler ışığında ihracatı artırarak döviz kazandırıcı faaliyetlere sahip olması nedeniyle DİR'in Türkiye'de teşvik edilmesi gerektiği düşünülmektedir. Bu kapsamda özellikle doğal kaynak ithalatında vergi muafiyetlerine ek olarak taşıma, ilk kuruluş vb. alanlarda teşvik sağlanması, ithalatta nakliye maliyetlerini düşürmeye yönelik liman sayısının ve demiryollarının nicelik ve nitelik olarak iyileştirilmesi ve DİB ile Dİİ alımlarında denetimin artırılması önerilmektedir.

Kaynakça

- Akat, A. S. (2019), "İhracatta İthalat", İktisat ve Toplum, 101, 7-13.
- Alpay, F. (2018). Dahilde İşleme Rejiminin Cari İşlemler Hesabına Etkisi: Türkiye İçin Ampirik Bir Uygulama, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Ankara.
- Altınöz, B. ve Altuntaş, M. (2020), "Türkiye'de Dahilde İşleme Rejimi Kapsamında Gerçekleştirilen İthalatın Yurtiçi Ara Malı Üretimine Etkisi: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı", Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 10(2), 639-656.
- Aşar, E. (2017), "Türkiye'de Dahilde İşleme Rejimi ve Türk Dış Ticaretine Etkileri", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi Dış Ticaret Enstitüsü Uluslararası Ticaret Hukuku ve AB Anabilim Dalı
- Başkol, M. O. (2016), "Türkiye İhracatının İthalata Bağımlılığının Dahilde İşleme Rejimi Açısından Analizi", Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 12(2), 1-18.
- Bia Haber Merkezi, "Sönmez, M. (2007)., İhracatta Yüzde 70 İthal Girdi", <https://bianet.org/bianet/ekonomi/90139-ihracatta-yuzde-70-ithal-girdi>, 26/04/2022.
- Bustillo, R. ve Rodriguez, C. (2011). "The Influence of Trade Union Bargaining Power on EU Processing Trade", Journal of Post Keynesian Economics, 33(4), 621-644.
- Dışişleri Bakanlığı, "Uluslararası Kuruluşlar ve İlişkilerimiz", https://www.mfa.gov.tr/dunya-ticaret-orgutu-__dto_.tr.mfa, 20/04/2022.
- Eğilmez, M. (2019), Türkiye Ekonomisi, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Eryüzlü, H. (2013), "Dahilde İşleme Rejimi ve Cari Açık Üzerindeki Etkileri", İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 2(1), 59-69.
- Eşiyok, B. A. (2012), "Türkiye Ekonomisinde Cari Açık Sorunu ve Nedenleri", Finans Politik & Ekonomik Yorumlar, 49(569), 63-63.
- Gençosmanoğlu, Ö. T. (2016), "Dahilde İşleme Rejiminin Türkiye'de Dış Ticaret, İstihdam ve Rekabet Gücüne Etkileri", Business and Economics Research Journal, 7(2), 83-102.
- IMF, "World Economic Outlook Databases", https://www.imf.org/en/Publications/WEO/weo-database/2022/April/weo-report?c=186,&s=GGSB_NPGDP,BCA_NGDPD,&sy=2005&ey=2021&ssm=0&scsm=1&scd=0&ssd=1&ssc=0&sic=0&sort=country&ds=-. &br=1, 27/04/2022.
- İMMİB, İstanbul Maden ve Metaller İhracatçı Birlikleri, "Dahilde İşleme Rejiminin Avantajları", <https://immib.org.tr/tr/ihracat-devlet-yarimlari-dahilde-ve-haricte-isleme-rejimi-dahilde-isleme-rejimi-dahilde-isleme-rejimi-dir-nedir>, 22/04/2022.
- Karaca, N. (2003), "GATT'tan Dünya Ticaret Örgütü'ne", Maliye Dergisi, 144, 84-99.
- Koban, E. ve Yıldırım Keser, H. (2018), "Gümrük Mevzuatında Dahilde İşleme Rejimi ve Vergi Özelinde Karşılaşılan Sorunlar", IV. International Caucasus-Central Asia Foreign Trade and Logistics Congress, September 7-8, Didim/AYDIN, 369-378.
- Mete, E. ve Yıldız, E. B. (2017), "Dahilde İşleme Rejimi ve Cari Denge: Türkiye İçin Sektörel Bir Analiz", Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi, 2(7), 38-51.
- Namlı, T. (2007), Dahilde İşleme Rejimi'nin Uygulama Alanı ve Türkiye'de Etkinliği, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, İstanbul.
- Nart, E. Ç. (2010), "Gümrük Birliği'nin Türkiye'nin Dış Ticareti Üzerindeki Etkileri: Panel Veri Analizi", Journal of Yaşar University, 5(17), 2874-2885.
- OECD, "Katma Değer Dış Ticareti", https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=TIVA_2021_C1, 18/04/2022.
- Onbirinci Kalkınma Planı, https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2020/04/Uretim_ve_DisTicaret_IliskisiCalismaGrubuRaporu.pdf, 25/04/2022.
- Resmi Gazete, 2005, "Dahilde İşleme Rejimi Kararı", <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/01/20050127-3.htm>, 18/04/2022.
- Resmi Gazete, 2018, "Dahilde İşleme Rejimi Tebliği (İhracat: 2006/12)'nde Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliği (İhracat: 2018/1)", <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/05/20180502M1-10.htm>, 15/08/2022.
- Sayılgan G. ve Şenol C. (2010), "Dahilde İşleme Rejimi ve Türk İşletmelerinin İhracatı Üzerine Etkileri", Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 0 (35), 37-53
- Selen, U. (2005), "Dış Ticaret Yardım Unsuru Olarak Dahilde İşleme Rejimi: Türkiye Açısından Değerlendirilmesi", Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi, 10, 182-205.
- Strateji ve Bütçe Geliştirme Başkanlığı, "On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023)", https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2021/12/On_Birinci_Kalkinma_Planı-2019-2023.pdf, 27/04/2022.
- Takım, A. ve Ersungur, Ş. M. (2010), "Dahilde İşleme Rejimi: İhracat ve İthalat Üzerindeki Etkisi", Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 24(2), 289-305.
- Ticaret Bakanlığı (a), "Dahilde İşleme Rejimi Bilgilendirme Broşürü", <https://ggm.ticaret.gov.tr/data/5d6dfe4d13b876e93804ba65/b35a2eb924c6553e3799b501dff928e7.pdf>, 18/04/2022.
- Ticaret Bakanlığı (b), "Gümrük Rejimlerine Göre İhracat", <https://ticaret.gov.tr/data/5d63d89d13b8762f7c43a738/18-Gumruk%20Rejimlerine%20Gore%20Ihracat.pdf>, 27/04/2022.
- Ticaret Bakanlığı(c), "Gümrük Rejimlerine Göre İthalat", <https://ticaret.gov.tr/data/5d63d89d13b8762f7c43a738/19-Gumruk%20Rejimlerine%20Gore%20Ithalat.pdf>, 27/04/2022.
- TİM, Türkiye İhracatçılar Meclisi, "Gümrük Kanunu", https://www.tim.org.tr/files/downloads/mevzuat/gumruk_kanunu.pdf, 18/04/2022.
- TÜİK, "İstatistik Veri Portalı", <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=dis-ticaret-104>, 27/04/2022.
- Yılmaz, B. N., ve Adıgüzel, M. (2022), "Türkiye'nin Gümrük Rejimi ile İlgili Sorunların İncelenmesi", Working Paper Series, 3(1), 25-42.